БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШ МАҚСАДЛАРИГА ЭРИШИШДА ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТНИНГ АҲАМИЯТИ

Моҳира Мирзахмадовна Ходжаева
Олий Мажлис Қонунчилик палатаси депутати

АНОТАЦИЯ

Ҳозирги кунда атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланишда аҳолининг экологик маданиятини ошириш устувор аҳамият касб этади. Дарҳақиқат, экологик маданияти юксак, маънавияти эса юқори бўлган инсон табиатга зарар етказмайди.

Мақолада айнан барқарор ривожланишга эришишда жамиятда экологик маданиятнинг ўрни ва аҳамияти, экологик маданиятни жамиятда юксалтиришнинг механизмлари ва йўналишлари, бу борада халқаро амалиёт очиб беришга ҳаракат қилинган.

Калит сўзлар: экологик маданият, атроф-муҳит муҳофазаси, экологик хавфсизлик, “яшил”истеъмол маданияти ва бошқалар.

ABSTRACT

At present, increasing the environmental awareness and culture of the population plays a crucial role in protecting the environment and using natural resources wisely. Indeed, a person with a high level of ecological culture and strong moral values does not harm nature.

This article examines the role and importance of ecological culture in achieving sustainable development, as well as the mechanisms and directions for enhancing ecological culture in society. It also seeks to highlight international practices in this field.

Keywords: ecological culture, environmental protection, ecological safety, “green” consumption culture, and others.

Тарихан фалсафий-ахлоқий таълимот сифатида қараб келинган экологик маданият глобаллашув жараёнларига келиб умумбашарий экологик муаммоларни олдини олиш ва ҳал этишда жамиятнинг устувор тадбирларидан бирига айланди. Янги Ўзбекистон даврига келиб эса аҳолининг экологик маданиятини юксалтириш давлат умуммиллий маданий сиёсатининг ажралмас узвий қисми сифатида олиб чиқишга саъйи-харакатлар олиб борилмоқда.

Зеро, экологик таълимнинг муҳимлиги ҳозирги замонавий дунёда ҳеч кимда шубҳа уйғотмаслиги билан биргаликда кўплаб мамлакатларда таълим ва тарбия беришнинг устувор йўналиши ҳисобланади. Аҳолининг экологик маданиятини ва атроф-муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлишни шакллантиришга қаратилган ушбу фаолият – бутун инсоният келажаги хавфсизлигининг кафолати ҳисобланади.

1992 йилда БМТ Бош Ассамблеясининг махсус резолюцияси билан ташкил этилган Барқарор ривожланиш комиссияси ҳисоботида Барқарор тараққиёт йўлидаги таълим «барқарор тараққиёт» тушунчасининг моҳиятини акс эттиради. Атроф-муҳит ва тараққиёт Халқаро комиссиясининг тақдим этилган ахборотида бу тушунча «бўлажак авлодлар ўз эҳтиёжларини қондиришлари имкониятини хавф остига қўймаган ҳолда ҳозирги замон эҳтиёжларини қондиришга қаратилган» тараққиёт сифатида таърифланади(1).

Шунингдек, «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 4-моддасида «...барча турдаги таълим муассасаларида экология ўқувининг мажбурийлиги» қайд этилган бўлиб, экологик таълимнинг бош мақсади аҳолининг барча қатламларида, жумладан, умумтаълим мактаблари ва коллеж ўқувчилари ҳамда олий таълим талабаларида атроф-муҳитни асраш масалаларига онгли муносабатни шакллантиришдан иборатдир(2).

Глобалашган олам шундай даврни бошидан ўтказяптики, ёшларда экологик маданиятни шакллантириш таълим фаолиятининг долзарб йўналишларидан бирига айланди. Ёшларда экологик билимлар қанчалик кичик ёшдан шаклланса, бундай таълим шунчалик катта самара беради. Шунинг учун ушбу жараённи илмий ташкил қилиш давлат томонидан қўллаб-қувватланиши зарур.

Бугун ўтмишдан мерос бўлиб келаётган табиатга етказилган зарарнинг чуқур асоратларини тугатиш ҳақида, экологик хавфсизлик ва атроф муҳит муҳофазасига алоҳида эътибор қаратилаётган бир пайтда экологик маданият деган тушунчанинг мағзини, афсуски, барча бирдек англаб етаётгани йўқ. Баъзан кўча-кўйда чиқинди улоқтираётган, ариқ сувига мағзава ағдараётганларга ногоҳон кўзимиз тушади.

Ноқонуний дарахт кесаётган, писта чақиб хиёбон ва кўчаларни ифлослантираётган, хазон ёқаётганларни кўриб таъбимиз хира бўлиши табиий. Афсуски, буларнинг барчаси, оқибатда, ўз соғлигимизга зиён етказишини, умримизни қисқартираётганини баъзида унутиб қўямиз. Бундай нохуш ҳолатларнинг асосий сабаби, айрим

юртдошларимизнинг табиат қонунларини чуқур билмаслиги, экологик билим ва тарбиянинг паст даражада эканлигидир.

Бугун катта хатар сифатида қаралаётган кўпгина экологик муаммолар айнан инсон омилининг экотизимга нотўғри муносабати оқибатида юзага келаётганлигини гувоҳи бўлмоқдамиз. Боз устига, экологик таълим-тарбия табиат ва жамият ўртасидаги узвийликни таъминлаш ҳамда табиий барқарорликни сақлашда муҳим ҳисобланади.

Аҳолининг экологик маданиятини юксалтириш, атроф-муҳитга оқилона муносабатда бўлиш, табиат неъматларини келгуси авлодлар учун асраб-авайлаш ҳиссини шакллантириш антропоген таъсирларнинг олдини олишнинг муҳим омилидир. Бунда экологик таълим-тарбиянинг аҳамияти ва ўрни бениҳоя каттадир.

Экология фанига оид тадқиқотлар кўп йўналишлар бўйича олиб борилган бўлса-да, бироқ халқимизнинг экологик маданияти, миллий экологик анъаналари ҳанузгача чуқур ўрганилмай келинмоқда. Зеро, бизда табиатга нисбатан эҳтиёткорона муносабатда бўлиш тарих каби кўҳнадир, аждодларимиз табиат ва инсон уйғунлигига эришишни таъминлашга интилиб, келгуси авлод учун она-заминимизни асраб-авайлаб, у билан боғлиқ асрий қадриятлардан иборат маданий меросга таяниб келинган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 15 майдаги “2030 йилгача бўлган даврда аҳолининг экологик маданиятини юксалтириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПҚ-184-сон қарори билан 2030 йилгача бўлган даврда аҳолининг экологик маданиятини юксалтириш концепцияси тасдиқланди[3]. Концепциянинг асосий мақсади ўсиб келаётган ёш авлодда экологик билим, онг ва маданиятни шакллантириш ҳамда ривожлантириш, ушбу йўналишда таълим-тарбия жараёнини самарали ташкил этиш, аҳолининг барча қатламларида экологик маданиятни, шу жумладан, «яшил» истеъмол маданиятини янада юксалтириш ҳисобланади[4].

Шунингдек, концепциянинг мақсади янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида мустаҳкамланган ҳар кимнинг қулай атроф-муҳитга, унинг ҳолати тўғрисида ишончли ахборотга эга бўлиш ҳуқуқини таъминловчи, аҳолининг экологик маданиятини шакллантириш ва юксалтириш чора-тадбирларини назарда тутувчи ҳуқуқий асосларни халқаро стандартлар асосида такомиллаштиришдан иборатдир.

Маълумки, “яшил” истеъмол маданияти аввалombор, экологик масъулиятни ҳис этган ҳолда юриш-туриш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш, “яшил иқтисодиёт”ни

ривожлантириш мақсадларида ишлаб чиқариш ва истеъмол маданиятини ривожлантиришни ўз ичига қамраб олади.

“Яшил” истеъмол маданияти тушунчаси *— бу иккита асосий тушунчанинг уйғунлиги натижасидир. Булар- истеъмол маданияти ва “яшил” (экологик) истеъмол тушунчаси.*

1. Истеъмол маданияти – ижтимоий ва маданий илдизлардан келиб чиққан бўлиб, одамларнинг маҳсулот ва хизматларга бўлган муносабати, харид қилиш, фойдаланиш, қайта ишлаш, чиқиндиларни бошқариш каби одатларидир. Бу маданият тарихий, ижтимоий, иқтисодий, маънавий қадриятлар ва таълим-тарбия асосида шаклланган.

2. “Яшил” истеъмол – 1980–90-йилларда глобал экологик муаммолар (иқлим ўзгариши, чиқиндиларни қайта ишлаш муаммоси, ресурслар етишмовчилиги) асосида “яшил” истеъмол ғояси пайдо бўлиб,ривожланди. Экологик онг ва барқарор ривожланиш ғоясидан келиб чиқиб, одамларда атроф-муҳитга зарар етказмайдиган маҳсулотлар ва одатларни шакллантириш қилган.

Фикримизча, “яшил” истеъмол маданияти – айнан, икки тушунчанинг бирлашуви бўлиб, одамларнинг атроф-муҳитга зарар етказмайдиган, ресурсларни тежайдиган, қайта ишлашни қўллаб-қувватлайдиган, экологик масъулиятга асосланган истеъмол одатлари ва қадриятлари тизимини англатади.

Демак, “яшил” истеъмол маданияти – ижтимоий қадриятлар, экологик онг, иқтисодий масъулият ва таълим асосида ривожланган яхлит маданий тушунча бўлиб, у жамиятда масъулиятли, оқилона ва барқарор истеъмолни шакллантиришни кўзлайди [5,6,7].

Озиқ-овқат хавфсизлиги тизими нафақат озиқ-овқат маҳсулотлари етиштиришни, балки фуқаролар томонидан уларни истеъмол қилиш маданиятини ҳам назарда тутади. Шундан келиб чиққан ҳолда, биргина пойтахтимиз Тошкент шаҳрида кунига 3 тонна нон чиқиндига чиқарилаётганлиги ёки мамлакат бўйича йилига 3 миллион тонна озиқ-овқат маҳсулотларининг исроф қилиниши ёҳуд иқтисодиётнинг энергия ва ресурс ҳажмдорлигини юқори даражада қолаётганлиги барча қатламдаги аҳолининг “яшил истеъмол” маданиятини юксалтиришга эҳтиёж борлигидан далолат бермоқда.

Шунингдек, бугунги глобализация жараёнларида аҳолининг истеъмолчи сифатида электр ва иссиқлик

энергияси, ичимлик суви ва бошқа табиий ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини янада такомиллаштиришга эҳтиёж сезилмоқда. Боз устига углеводород, сув бошқа табиий ресурсларнинг чегаралангани, уларни тежаш ва улардан оқилона фойдаланиш чораларини кўриш заруратини юзага келтирмоқда.

Ривожланган мамлакатларда озиқ-овқат ва табиий ресурслар исрофгарчилигига қарши курашиш борасида қатъий чоралар кўрилмоқда. Хусусан, 2016 йилда Францияда супермаркетларнинг сотилмай қолган, бироқ истеъмолга яроқли озиқ-овқат маҳсулотларидан воз кечишини тақиқлайдиган қонун қабул қилинган. Унга мувофиқ, савдо дўконлари сотилмай қолиб кетган маҳсулотларни ёрдамга муҳтож аҳоли қатламига етказиб бериш юзасидан хайрия ташкилотлари билан шартнома туза бошлади. Хитой парламенти эса 2021 йилда озиқ-овқат маҳсулотларининг исроф этилишига қарши курашиш билан боғлиқ қонун қабул қилган[8].

Ушбу ҳислатларни эса инсоннинг ёшлигидаёқ онгида сингдириш ўз самарасини бера олади. Шу сабабли “яшил" иқтисодиётни барпо этишга ёшларни жалб этиш бўйича махсус дастурларнинг амалга оширилиши экологик маданиятни юксалтиришга имкон беради.

Табиийки, экологик маданиятнинг шаклланиши узоқ давом этадиган жараён бўлиб, бунда энг аввало, шахсни ривожлантириш ва келажакда экологик саводхон хулқ-атворнинг асоси сифатида экологик билимларнинг фундаменталлигини таъминлаш зарур бўлади. Шу асосда атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурсларга нисбатан эҳтиёткорона муносабатда бўлиш борасида қадриятлар ва эътиқодлар тизими шаклланади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг илк бор Олий Мажлис палаталарига Мурожаатномасида сўзлаган нутқида, - “Энг муҳим масала - аҳолининг экологик маданиятини ошириш ҳақида жиддий бош қотиришимиз зарур. Албатта, бундай муаммоларни фақат маъмурий йўл билан ҳал этиб бўлмайди, бунга ёш авлод қалбида она-табиатга меҳр-муҳаббат, унга дахлдорлик ҳиссини тарбиялаш орқали эришиш мумкин”, деб таъкидланган эди.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, аҳолининг экологик маданиятини юксалтириш орқали юксак маънавиятли жамият барпо этиш мақсадида қуйидаги комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

1. 2030 йилгача бўлган даврда аҳолининг экологик маданиятини юксалтириш концепциясида белгиланган

вазифаларни тўлиқ ва сифатли амалга оширишнинг барча чораларини кўриш.

2. Жамиятда экологик маданиятни юксалтириш, нафақат давлат ва жамият, ёхуд махсус ваколатли давлат орган, балки балки ҳар бир фуқоронинг вазифаси бўлишига эришиш.

3. “Экологик маданиятни юксалтириш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни лойиҳасини ишлаб чиқиш.

4. “Яшил” истеъмол маданиятига ўтишнинг содда, шаффоф ва мақбул иқтисодий механизмларини кенг жорий этиш.

5. Таълим-тарбия тизимида “яшил” молиялаштириш институтини кенг жорий этиш.

6. Турли тармоқлар учун аҳолининг экологик маданиятини юксалтиришга йўналтирилган ўқув ва бадиий адабиётлар, методик қўлланмалар ишлаб чиқиш ва етарли ҳажмда чоп этиш.

7. Турли экологик мавзуларда, хусусан “Булоқча”, “Родничок” болалар журналини кенг оммага етказиш, ададини кўпайтириш.

8. Ўрта таълим муассасаларининг 5-8 синф ўқувчилари учун экологик энцеклопедия яратиш.

АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ / REFERENCES

1. Публикация Организации Объединенных Наций. Глобальный доклад об устойчивом развитии, https://sdgs.un.org/ru/gsdr.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги Қонуни 4-моддаси.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 15 майдаги “2030 йилгача бўлган даврда аҳолининг экологик маданиятини юксалтириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПҚ-184-сон қарори.
4. Ижтимоий тармоқдаги https://kun.uz/kr/58576449 сайти маълумотлари.
5. 1987 – БМТнинг “Our Common Future” (Брундтланд ҳисоботи): Барқарор ривожланиш ғояси.
6. 1992 – Рио-де-Жанейродаги БМТнинг “Атроф-муҳит ва ривожланиш конференцияси” (Rio Earth Summit): Экологик масъулият ва яшил истеъмолни тарғиб этиш.
7. UNEP (United Nations Environment Programme) ва бошқа халқаро ташкилотлар томонидан “яшил” истеъмол маданиятини шакллантириш бўйича дастурлар.
8. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис палаталари, сиёсий партиялар ҳамда Ўзбекистон Экологик ҳаракати вакиллари билан видеоселектор йиғилишидаги маърузаси, 13 июль 2017 йил.
9. “Ekologiya xabarnomasi” Махсус сон (14) 2025 йил. Тошкент.